МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

НАБОКОВА ГАННА ВІКТОРІВНА

УДК 7.09:654.197:379.823(477)

РОЗВАЖАЛЬНІ ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВИДОВИЩНОЇ КУЛЬТУРИ

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Трач Юлія Василівна,
Київський національний університет культури і мистецтв, доцент кафедри комп'ютерних наук.

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Станіславська Катерина Ігорівна,
Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, професор кафедри музичного виховання;

кандидат мистецтвознавства,
Жуковін Олександр В'ячеславович,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, доцент кафедри режисури.

Захист відбудеться 28 грудня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 28 листопада 2018 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Наприкінці XX – на початку XXI ст. характерною тенденцією у розвитку видовищної культури, зокрема в Україні, стало інтенсивне поширення телебачення як масового виду мистецтва, соціокультурна цінність якого полягає у практично безмежній аудіо- та відеоінформативності. Фактографічністю й наближеністю до натури телебачення відкриває широкі можливості для відбору та інтерпретації дійсності, дедалі активніше реалізує свої можливості як видовищний засіб масової комунікації, синтезуючи жанрові особливості кіно, театру, естради, літератури та музики.

Видовищність та розважальність стали нині важливими складниками багатьох сфер суспільного життя, що потребує належного їх осмислення на теоретичному рівні. Вивчення розважальних телевізійних програм у загальному контексті видовищної культури сприятиме поглибленню уявлень про соціокультурну сутність і значення, функціональні особливості та перспективи розвитку видовищно-розважальної медіакультури в Україні.

Культурологами й мистецтвознавцями вивчалися різні аспекти розвитку розважального телебачення та його суспільні функції (Г. Чміль, «Екранна культура: плюральність проявів» (Харків, 2003), А. Шоріна, «Авторське телебачення: жанрові форми та різновиди» (Київ, 2008), А. Скорик «Мистецтво телекомунікації як феномен сучасної медіакультури» (Львів, 2015)), а також проблеми історії та сучасної практики вітчизняного розважального телебачення (Ю. Усенко, «Розвиток українського телебачення в 50–80-ті рр. 20 ст.» (Київ, 2005), В. Гоян, «Кольористика та зображальна естетика телевізійних програм: світовий досвід» (Київ, 2002), І. Побєдоносцева, «Телевізійний дискурс у культурному просторі постмодернізму» (Київ, 2005), Є. Субота, «Становлення та розвиток недержавного телебачення Харківщини в умовах незалежності України: соціокультурні аспекти» (Харків, 2010)), проте змістовно-художні особливості розважального телебачення в Україні у контексті сучасної видовищної культури ще не стали предметом комплексного дослідження, що і зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Мета дисертації – з'ясувати змістовно-художні особливості розважальних передач на українському телебаченні у контексті видовищної культури.

Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

– виявити функціональні компоненти масових видовищ;

– уточнити ключові поняття з теми дослідження: «телевізійна культура», «розважальність», «видовищність», «видовище». ключові

– виявити сутність та закономірності функціонування розважальності і видовищності як органічних художніх ознак культури;

– простежити основні етапи формування та визначити особливості розважального телебачення в Україні;

– з'ясувати жанрові формати розважальних телевізійних програм на українському телебаченні;

– розкрити змістовно-художні особливості розважальних програм на українському телебаченні;

– висвітлити сучасні технології створення розважальних програм на телебаченні.

Об'єкт дослідження – сучасна видовищна культура.

Предмет дослідження – ідейно-тематичні, жанрові та стилістичні особливості розважальних програм українського телебачення.

Методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на інклюзивному поєднанні загальнонаукових методів та дослідницького інструментарію, інтегрованого з мистецтвознавчого і культурологічного підходів. Методи аналізу і синтезу застосовувалися для узагальнення даних з мистецтвознавчої, культурологічної, історичної, філософської, соціологічної наукової літератури, зокрема щодо змісту понять «телевізійна культура», «розважальність», «видовище», «видовищність», «шоу» та ін.; функціональний підхід – для з'ясування впливу розважального телебачення на формування особливостей видовищної культури; історико-хронологічний – характеристики основних етапів та історико-культурного тла формування телевізійної культури в Україні; культурологічний – визначення видовищної культури як характерної ознаки сучасного суспільства; мистецтвознавчий – аналізу змістовно-художніх особливостей розважальних програм на українському телебаченні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дослідженні:

Уперше:

– виявлено сутність розважальності в культурі, зумовлену, з одного боку, домінуванням ментально-світоглядних архетипів, а з іншого – зміщенням вектору життєво необхідних потреб сучасної людини у бік споживання розваг;

– простежено основні етапи формування та характерні особливості телевізійного мистецтва в Україні, що дало змогу осмислити складний і суперечливий процес становлення вітчизняного розважального телебачення;

– розкрито змістовно-художні особливості розважальних програм на українському телебаченні, які полягають у використанні експресивно-динамічної форми, яскравих образотворчих прийомів, ефективній подачі матеріалу.

Удосконалено:

– визначення ключових понять, використовувані у дослідженні видовищної культури та розважального телебачення, зокрема: «телевізійна культура», «розважальність», «видовищність», «шоу», «телевізійне шоу» та ін.;

– типологію жанрових форматів розважальних програм телебачення, серед яких: ток-шоу, реаліті-шоу, шоу-театр, музично-розважальне шоу, шоу-гра, документально-розважальне шоу, кулінарні шоу, замітка, відеосюжет, інтерв'ю, репортаж, мініатюра, інтермедія, номер, кліп, телевізійні заставки.

Набули подальшого розвитку:

– положення про закономірності функціонування видовищності в культурі та мистецтві як необхідного складника розважальності, який передбачає обов'язкову присутність глядача з його співучастю, співпереживанням та співтворчістю;

– уявлення про сучасні технології створення розважальних програм на телебаченні, в основі яких нові світові підходи до стилістичного оформлення телевізійних зйомок, матеріалів сцени, сценічних конструкцій, світлових рішень тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки, фактичний матеріал дослідження можуть бути використані у подальшій розробці обраної теми, зокрема при написанні наукових праць з історії та теорії культури України, підготовці загальних та спеціальних навчальних курсів: «Історія української культури», «Теорія та історія культури», «Історія мистецтв», «Історія журналістики», «Телевізійна журналістика», «Історія телевізійного мистецтва» та ін. Висновки дисертаційного дослідження можуть бути застосовані у розробці й реалізації національних програм у сфері медійної культури та різноманітних телепроектів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою у галузі теорії та історії культури. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, фактологічні дані, висновки й положення наукової новизни здобуті автором у результаті самостійних досліджень. Всі наукові публікації є одноосібними.

Апробація матеріалів дисертації здійснювалася на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів, студентів в рамках Днів науки в КНУКіМ «Культурологія як фундаментальний науково-освітній напрям в системі знань» (Київ, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті В. Кірсанова «Фундаментальні та прикладні дослідження культурології» (Київ, 2009); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська культура XXI ст.: стан, проблеми,

тенденції» (Київ, 2010); Науково-практичній конференції «Прикладні виміри професійної етики» (Київ, 2011); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська культура: стан і проблеми функціонування у світовому просторі» (Рівне, 2011); Другій міжнародній науковій конференції молодих вчених «Наукова молодь у системі обміну знаннями» (Київ, 2011); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська культура: стан і проблеми функціонування у світовому просторі» (Рівне, 2011); Науково-практичній конференції «Мода і кінематограф: творчі й комерційні аспекти взаємодії» (Київ, 2011); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська культура у розмаїтті виявів» (Рівне, 2013); Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів КНУКіМ «Культурні індустрії: теорія і практика в сучасному світі» (Київ, 2014); II Всеукраїнській науково-творчій конференції «Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурном просторі» (Київ, 2014); Звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу, присвяченій 20-річчю Київського славістичного університету (Київ, 2014); XI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства» (Рівне, 2015); XV Всеукраїнській науковій конференції аспірантської, студентської та учнівської молоді «Від духовних джерел Візантії до сучасності», присвяченої пам'яті Трьох Ієрархів-Святителів Василія Великого, Іоанна Златоуста і Григорія Богослова (Київ, 2015); Міжнародній науковій конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2017); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Гуманітарні студії НАКККіМ-2017» (Київ, 2017); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні: культурно-мистецькі аспекти розвитку» (Рівне, 2017).

Публікації. Основні положення, наукові результати та висновки дослідження висвітлені в 12 одноосібних публікаціях, 7 із яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз, 4 – праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (334 найменування) Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, із них 165 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, об'єкт і предмет, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію основних положень, структуру, публікації з теми дисертації.

У **Розділі 1 «Розважальні програми українського телебачення як об'єкт наукового дослідження»** висвітлено стан наукової розробки теми дослідження, проаналізовано його понятгєво-категоріальний апарат, розкрито функціональні особливості телебачення як складника видовищної культури.

У підрозділі 1.1. *«Огляд літератури»* систематизовано стан наукової розробки проблеми. Сутність видовищності і розважальної комунікації проаналізовано такими українськими вченими: К. Станіславська, В. Горпенко, М. Братерська-Дронь, Г. Чміль, В. Олешко, В. Кісін, Н. Чечель та ін. Зокрема Н. Чечель у праці «Дискурс стилю в ретроспективі української видовищної й драматичної культури» (Київ, 2005) досліджує традиційну культурологічну модель української видовищно-драматичної культури від часів функціонування на землях наших пращурів умовної стилістики давньогрецького обрядового, хорового та політичного театру (Ольвія, Херсонес, Боспор) до наших днів. Однак автор не аналізує сучасний стан українського телебачення. Вплив телевізійних розважальних програм на свідомість людини є предметом розгляду у працях Г. Кондратенко, О. Невмержицької, О. Косюк, В. Буряка. Історію становлення екранної культури і телевізійних розважальних програм в Україні вивчають Т. Рева, Т. Кисельова, М. Бурмака. Так, М. Бурмака у роботі «Технологія створення контактної телевізійної програми в контексті українського телебачення» (Київ, 2003) досліджує технології створення контактних телевізійних програм у системі сучасного українського телебачення, при цьому автор випускає з поля зору розважальні телепередачі. О. Косюк у роботі «Розважальна функція електронних засобів масової комунікації: світовий контекст та національні особливості» (Львів, 2006) запропонована теоретична концепція сучасних медіаровваг з відповідним термінологічним апаратом, здійснена класифікація розроблених електронними ЗМІ культурно-дозвіллєвих проектів, проаналізовано практичний досвід використання потенціалу телевізійних розважальних програм з метою задоволення духовно-естетичних запитів масової аудиторії. Проте безпосередньо розважальні програми українського телебачення в системі видовищної культури не стали об'єктом вивчення.

Отож вивчення розважального телебачення в сучасній Україні перебуває на стадії опису та початкової систематизації фактів; актуальною залишається

проблема визначення понятгєво-категоріального апарату, зокрема щодо дослідження культурно-розважальних телепрограм.

У підрозділі 1.2. *«Понятгєво-категоріальний апарат дослідження»* зазначається, що еклектизація теоретичних й ужитково-практичних, метафоричних та омонімічних тлумачень слів «розвага», «гра», «шоу», «видовище» у різних мовно-культурних традиціях актуалізує потребу їх уточнення як наукових категорій. До наукового обігу поняття «гра» введено Й. Гейзингою, в інтерпретації якого гра постає важливим стереотипом сучасної культури, який динамізує різні сфери життєдіяльності суспільства, а тому її правомірно вважати культурно-історичною універсалією з потужним творчим потенціалом. Гра характеризується світовою філософською думкою як форма реалізації людської свободи (Ж.-П. Сартр), найвища пристрасть, властива духовній еліті (Х. Ортега-і-Гассет), самоцінна діяльність (Г.-Г. Гадамер).

Шоу – це особливий вид художньо-мистецької видовищності, що супроводжується відповідним емоційно-психологічним станом глядацької аудиторії. Похідним від поняття «видовище», що використовується у різних галузях гуманітарного знання, є термін «видовищний», який означує фахове оцінювання художнього твору: його експресивно-динамічну форму, яскравість та ефектність інтерпретації, засоби виражальності тощо. Предметом відтворення у видовищі є не соціально-значущі, а цікаві для масового глядача стереотипи поведінки.

Розважальна телепередача, як форма і спосіб проведення дозвілля, зорієнтована на певного глядача і задовольняє його естетичні і морально-психологічні потреби: одержання естетичного задоволення, послаблення психологічної напруги (рекреація, релаксація), зняття тривожності, культивування атмосфери змагальності, емоційно-почуттєве сприйняття комічного (гумор) тощо (С. Акінфієв).

Важливість низки взаємопов'язаних понять («телебачення», «телемистецтво», «телевізійний простір», «телевізійна культура», «телевізійна гра», «шоу», «художній образ», «розважальна програма», «видовище», «видовищність», «масовість) зумовлюється сучасними соціокультурними потребами й технологією запровадження телевізійного маркетингу.

У **Розділі 2 «Видовищність і розважальність як художні ознаки сучасної культури»** з'ясовано сутність видовищності і розважальності, особливості їх вияву у сучасній культурі.

У підрозділі 2.1. *«Сутність розважальності в культурі»* досліджено соціальні витоки формування потреби у розвагах. У дисертації зазначається, що феномен світової культури є глибоко вкоріненим в історію масового видовища. Стихійне поєднання матеріального і духовного у життєдіяльності первісного

суспільства стало визначальним для зародження культури як синкретичного явища, що органічно пов'язує людські почуття, волю й інтелект з природним середовищем.

Конкретно-історичний тип видовища органічно вписувався у певну соціокультурну ситуацію, задовольняючи потреби суспільства. Стародавніми греками та римлянами створено організовані видовищні форми: театральні вистави, спортивні змагання, виступи сильних і спритних на арені цирку, іподром тощо. Масовий глядач Римської імперії захоплювався боями гладіаторів, епохи Відродження – публічними стратами, публіка початку XX ст. – видовищем стриптизу тощо. Сучасна масова культура ґрунтується на фольклорних жанрах – своєрідному компоненті вертепного типу. Комічні, маріонетково-гравестійні форми сягають своїм корінням римських сатурналій і середньовічної карнавальної сміхової культури. Музичні, кулінарні, модельні шоу й навіть спортивні програми – інваріанти народної ярмарковості. Розважальність – невід'ємна риса масової культури. Новітні технічні винаходи і мистецькі пошуки зумовили появу масової індустрії розваг, яка стає незалежною від потреб, що викликали її до життя, і починає диктувати суспільству штучно створені зразки і стилі поведінки.

Соціально-культурні функції розваг неможливо зрозуміти у відриві від засобів масової комунікації, які фактично легітимізують свою суспільну і культурну цінність, апелюючи до категорії «розвага». Оскільки цінність розважальності визначається інтересами спільноти чи суспільства, є підстави розглядати розважальність як явище глибоко соціальне.

У підрозділі 2.2. *«Видовищність як органічний складник сучасної культури»* досліджуються основні ознаки видовищності у сучасній культурі.

Дослідники феномена первісної культури (Л. Морган, Е. Тейлор, Дж. Фрезер, К. Леві-Стросс та ін.) доводять, що міф та ритуал утворюють синкретичну єдність, яка об'єктивно зумовлює появу передвидовищних мистецьких форм з певними візуальними ознаками конкретної ритуальної дії та відчутною вербальною міфологічною базою. Культурне наслідування як характерна ознака циклічності часу визначально вплинуло на появу первісного видовищного акту. Інституювання видовища як художньо-мистецького явища і часткове заміщення ритуально-обрядових форм видовищними реалізувалось у культурі давньогрецького полісу. Виникнення видовищної грецької драми пов'язане з ритуально-міфологічними витоками видовища, безпосередньою причетністю до оргіастичних містерій. Обрядово-видовищні форми, що склалися у далекому минулому і були ознакою свята, акумулюючи соціокультурну інформацію в її нерефлексованому вигляді, полегшують її засвоєння масовою аудиторією на рівні автоматизму.

Для сучасного розвитку видовища характерне посилення його ескалації в усіх сферах людської життєдіяльності. Новітні технічні винаходи стимулюють розвиток видовищної культури, що поступово відчужується від реальності й набуває якості замкненої у собі самостійної константи, схильної до створення особливої реальності з власними законами існування. Синтез технічних і культурно-технологічних можливостей сучасних радіо, кіно, телебачення і віртуальної реальності створює невичерпні можливості для розвитку видовищної культури й трансформації її у потужний шоу-бізнес.

Видовище як образно-символічне вираження соціальних чинників духовного життя суспільства визначає зміст телевізійного мистецтва, а видовищність як невід'ємний компонент розважальної культури – це дієвий механізм телекомунікаційного інтерсуб'єктного спілкування, яке перебуває у безпосередній пропорційній залежності від візуальної спроможності телеглядача напружити свою продуктивну уяву. Тому як своєрідний публічний акт, «розгорнутий на глядача», видовище об'єктивує конкретні соціокультурні цінності за допомогою телевізійних художніх образів.

Підрозділ 2.3. *«Телебачення як розважальний феномен видовищної культури: функціональний аналіз»* присвячено дослідженню соціальних функцій телебачення як важливого компонента духовної культури, відзначено, що загальноприйнятими соціальними функціями телебачення є: пізнавально-інформаційна, культурно-просвітницька, дозвіллєво-розважальна, ідеологічно-виховна, соціальної інтеграції та політичної мобілізації.

Культурно-гедоністичний потенціал телевізійних програм з властивими їм доступністю, синкретизмом та візуальною привабливістю сприяє спрощеному сприйняттю аудиторією економічної, суспільно-політичної, культурно-мистецької, спортивної та іншої інформації. Тому дозвіллєво-розважальна, релаксаційна функція стає пріоритетною, позаяк культурно-розважальні телевізійні програми «релаксують» мозок людини і є важливими для відновлення її сил за рахунок поєднання тексту, образів, музики й домашнього середовища, що робить сучасне телебачення потужним засобом реалізації потреби у відпочинку.

Сучасне телебачення завдяки синтезу зору й слуху, кінетичності й високої міри персоніфікації контактів із глядачем, як і художнє мовлення у телевізійному ефірі, артистична пластика й розгалужена система технічних ефектів, досягли максимальної мобілізації інформативних можливостей людини і стали потужним інструментом формування її свідомості. Тому потреба у постійному підвищенні моральної та естетичної культури суспільства передбачає формування відповідної культури продукування й сприйняття телевідеопродукції. Розважальне шоу повинно враховувати вимоги ідейно-

світоглядного, морального та естетичного виховання, прагнути до органічного поєднання інформаційно-пізнавальної і виховної насиченості з привабливістю форм та врахуванням чинника суспільно-корисної рекреаційності.

У **Розділі 3 «Розважальні програми на українському телебаченні»** охарактеризовано жанрове розмаїття, змістовно-художні характеристики та особливості сучасного технічного оснащення розважальних програм на українському телебаченні.

У підрозділі 3.1. *«Розважальне телебачення в Україні: історія становлення та характерні ознаки»* проаналізовано основні етапи становлення та особливості розважального телебачення в Україні.

Для вітчизняного розважального телемовлення характерні кілька етапів його розвитку: а) 1957–1970 рр. – зародження та формування; б) 1970 р. – перша половина 1980-х рр. – пригальмоване функціонування в умовах однопартійної тоталітарної системи; в) з другої половини 1980-х – період інтенсивного розвитку. В останні десятиліття існування СРСР більшість популярних телевізійних розважальних та музичних програм створювалися на Центральному телебаченні у Москві. Проголошення державної незалежності актуалізувало потребу формування Україною власного телеінформаційного простору та його програмного заповнення. Остаточно розважальний сектор в українському телебаченні утвердився на початку XXI ст. з появою телевізійного жанру реаліті-шоу й активним запровадженням телевізійних вікторин, ток-шоу та гумористичних передач.

Функціонування українського телебачення перших років державної незалежності позначилося постановчою одноманітністю: трансляцією фольклорних концертів, радянських телесеріалів, запізніло-емоційним відкриття «білих плям» з недавньої історії тощо. Оновлення суспільства в Україні призвело до значних змін у вітчизняній художній практиці, позначеній різноманіттям тенденцій, особливу роль серед яких відіграє видовищність і розважальність. В розважальному сегменті культури продукується якісний український продукт, урізноманітнюються рейтингові розважальні програми, які є потужним комунікативним засобом з численними функціональними можливостями, позначеними єдністю пізнавально-виховних і дозвіллєво-рекреаційних засобів.

У підрозділі 3.2. *«Жанрові формати розважальних програм: змістовно-художні характеристики»* проаналізовано жанрове розмаїття розважальних програм на телебаченні. Розважальні – це програми, які поєднують елементи змагальності, гумору, гри й ескапізму з емоційно-психологічною реакцією аудиторії, і які орієнтуються на одержання глядачем естетичного задоволення й корисної релаксації. Тому статичні за жанровою логікою програми новин подібні до моделювання інформаційного видовища.

Спорідненим із жанром телеігрового шоу, як форми телевізійно-комунікаційного процесу, в якому чітко визначені динаміка та послідовність розгортання інтерактивної взаємодії зі студійними учасниками, є «ток-шоу» – телевізійне обговорення певної соціокультурної або політичної проблеми, в якому беруть участь запрошені до телестудії глядачі (наприклад, ток-шоу політичної спрямованості).

До телешоу належать: діалогічні видовища, ток-шоу, ігрові видовища, ігрові шоу та постановчі шоу. Типовими рисами реаліті-шоу є заперечення чітко фіксованої сценарності, подача телевізійного матеріалу в ефір з першого дубля, участь у програмі звичайних людей, зйомка, максимально наближена до реальності. Ключовою стає імітація реального життя у візуальному і психологічному наповненні. Для телешоу, з його програмністю, «розгорненою» на глядача атракційністю впливу, «товарністю» та спримітизованістю смислів, властива метафоричність художніх образів в умовах дії ефекту сценічної ілюзії. До цього жанру відносяться шоу-театр, документально-розважальне шоу, окремі відеосюжети та інтерв'ю, сатирично-гумористичні мініатюри, інтермедії, телевідеокліпи, телевізійні заставки тощо.

Ток-шоу й реаліті-шоу впливають на конструювання телебачення, адже стилістика сучасного телевізійного простору є внутрішньо спорідненою з видовищем: і політичний, і культурний дискурс є певною мірою грою, до якої віртуально тяжіє телевізійна аудиторія.

У підрозділі 3.3. *«Види розважальних програм на українському телебаченні»* проаналізовано розважальні передачі українського телевізійного простору. Зазначається, що телевізійна розважальна культура є генетично вкоріненою у стереотипи розваг Стародавніх Греції і Риму та народної видовищної культури України. Стилізовані елементи українського вертепу, ігрових форм еротичної культури покладено в основу телевізійних любовно-еротичних («Міняю жінку», «Кохання з першого погляду», «Перше побачення» та ін.) та гумористично-сміхових розваг («Біла ворона», «Сміхограй»). Найпопулярнішими хронотипами майданно-сміхової традиції є травестійні й приховано-травестійні телевізійні передачі: «КВК», «Квартал-95», «Дизель-шоу» та подібні до них «ритуальні дійства» – кулінарні, музичні, розмовні шоу, модні «дефіле» тощо, які приваблюють елементами театралізації суспільного життя, мистецтвом перевтілення й маріонеткової культури.

Телевізійні спортивні («Спортарена», «Проспорт») й інтелектуальні ігри («Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Розумники і розумниці»), реаліті-шоу («Останній герой», «Дім») та капітал-шоу («Перший мільйон», «Щасливий випадок») створюються з урахуванням досвіду проведення античних Олімпійських ігор, лицарських турнірів, боїв, азартних ігор. Поширився

постмодерністський жанр інфотейнменту, коли огляди новин і політична аналітика інтерпретуються з відтінком розважальності («Шустер live», «Говорить Україна», «Я так думаю», «Свобода слова» та ін.).

Серед високорейтингових програм – журналістське розслідування у жанрі ток-шоу («Заборонена зона») й інформаційно-аналітичні телезбірники («Агенти впливу»), проект з розслідувань «Гроші», комунікативні проекти «Чекай мене» і «Ключовий момент». За принципами і формою журналістського дослідження створюються науково-популярні програми («Паралельний світ», «Імперія кіно», «Нез'ясоване, але факт» та ін.). Зразково-синкретичним комунікативним дійством є ранкові передачі низки каналів («Сніданок з 1+1»). У жанрі реалітi-шоу з висвітленням колізій реальних людей створено програми «Галопом по Європам», «Останній герой» та ін. За популярністю домінують музично-розважальні програми («Х-фактор», «Шанс» та ін.). Відображенням естетики постмодерну є телевізійні шоу «За склом», а також військова та еротична їх трансформація «Ти в армії», «Третій зайвий».

Розвиток телебачення зумовив суттєве розширення телевізійного простору і закріплення за розважальною масовою культурою статусу невід'ємного компонента життєдіяльності. Мас-медіа практикують азартну ретрансляційну гру, скеровану на задоволення первинних людських потреб, не підвладних корективам сучасності.

У підрозділі 3.4. «*Сучасні технології створення розважальних програм на телебаченні*» досліджено тенденції розвитку телевізійних технологій, які характеризуються інтерактивною спрямованістю, сприяють появі і розвитку нових жанрів телепрограм, ґрунтуються на діалозі учасників, залученні до дискусії глядачів та слухачів.

Технічні засоби оформлення масових вистав відомі з найдавніших часів. У виставах давньогрецьких трагедій використовувалися спеціальні машини (еккіклеми й ексреми), давньоримських – акустичні властивості амфітеатрів. Зразком технічних досягнень є наумахії – видовищні реконструкції відомих морських битв, які влаштовувалися на залитих водою аренах амфітеатрів. У Середньовіччі завдяки містеріям значного розвитку набула театральна техніка, з'явилися нові машини і пристрої.

Фундаментальними засадами теорії телебачення, як продукту і результату науково-технічного прогресу, стали досягнення світлотехніки, геометричної оптики, фотоелектроніки, радіотехніки, математики, фізики, хімії, психології, теорії інформації, кібернетики та ін. Розвиток телебачення залежить від супутньої технології як сукупності технічних прийомів, зображально-виражальних засобів, за допомогою яких втілюється задум програми. Для підсилення розважальності ефективно використовуються такі технології: кадр,

монтаж, ракурс, план. Ігрові технології та прийоми забезпечують ефективність сприймання інформації, є інструментом зняття протиріч між поверхневими зовнішніми та внутрішніми кодами.

Технічне середовище стає звичайним середовищем життєдіяльності, впливає на образне мислення, інтелектуальний потенціал видовищних форм мистецтва. Створення якісного телевізійного продукту в сфері телевізійного видовища можливе лише за умови ефективного використання технологій, технічних і творчих можливостей.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнено результати дослідження, які свідчать про комплексний характер з'ясування змістовно-художніх особливостей розважальних програм на українському телебаченні у контексті сучасної видовищної культури.

1. Сучасна соціокультурна ситуація характеризується тим, що реальна емоційно-психологічна напруга на рівні індивідуальної і масової свідомості, яка проявляється у настроях соціального песимізму та психічного неспокою, активізує потребу суспільства й особистості у гармонізації та емоційному комфорті. Масове видовище спроможне здійснювати відновлюючу компенсацію на кількох рівнях: психофізіологічному – надаючи людині найелементарніший відпочинок; індивідуально-психологічному – компенсуючи нестачу певних емоцій та інформації; соціально-психологічному й ідеологічному – прищеплюючи ціннісні орієнтації, потрібні людині для її самоствердження як особистості й громадянина. Надмірне захоплення видовищами з їх здатністю до нівелювання полярних емоційних станів може негативно впливати на інституціональну структуру суспільства. Змістовно ж насичене, ідеологічно й психологічно організоване масове видовище активізує духовно-практичну діяльність суспільства, актуалізуючи його смисложиттєві цінності. Цим визначається роль розважального телебачення у розвитку культури та мистецтва – донесенні через телевізійні програми позитивних цінностей, утвердження у свідомості національних духовних ідеалів, високої моралі тощо.

2. Сутність видовищності й розважальності в культурі як образно-символічного вираження соціокультурних складників духовного життя суспільства зумовлена домінуванням життєво необхідних потреб людини, у свідомості якої під впливом керованих (соціально-психологічне управління) та некерованих (навколишнє середовище) чинників активізуються процеси самовдосконалення, особистісного розвитку, задоволення творчих інтересів і потреб, професійного самовизначення, соціальної інтеграції та адаптації.

Тому розважальність варто вважати варіантом світосприйняття й самовираження людини, праінформаційним кодом, ментальним архетипом, і як результат – однією з домінант національної свідомості, що репрезентує розважальний модус певної культури у світовому інформаційному контексті.

3. Розважальність як органічний складник видовищної культури, як форма емоційно-естетичного та ідейно-емоційного спілкування є публічним актом, що передбачає обов'язкову присутність глядача з його співучастю, співпереживанням та співтворчістю. Така безпосередня залежність від візуальної здатності глядача передбачає максимальну концентрацію глядацької уваги. Тому особливості розважальності та видовищності найбільше проявляються на телебаченні – не лише досконалому сучасному засобі відображення життя суспільства в усіх його проявах, а й джерелі інформації, інструменті розвитку суспільства та формування світогляду його членів. Стилістика сучасного телеефіру диктується законами видовища та визначає телевізійний зміст мистецтва – усвідомлене відображення об'єктивної реальної дійсності, виражене у формі образів. Статичні за своєю жанровою логікою випуски новин тяжіють до моделювання інформаційного дійства. Таким чином елементи видовища збагатили телевізійну публіцистику, утворивши, по суті, новий жанровий формат, який має характер шоу. Політичний чи культурний дискурс стає до певної міри грою, в яку віртуально поринає аудиторія. Дослідження сучасної телевізійної видовищної культури, зокрема розважальних програм, визначається сукупністю підходів до аналізу соціокультурного контексту, в якому формується попит на програми, їх маркетингове просування та особливо реакції глядачів, позаяк адекватне сприйняття видовища передбачає усвідомлення всієї серйозності впливу телебачення на психіку та диспозиційно-ціннісну систему людини.

4. Демократизація суспільного життя в незалежній Україні призвела до значних змін у вітчизняній художній практиці. Нині культурно-мистецьке життя позначене різноманіттям тенденцій, зумовлених внутрішніми – зміною ідеологічних складників, становленням економічних ринкових відносин та зовнішніми чинниками – активним привнесенням у вітчизняну культуру зарубіжних культурно-мистецьких здобутків. Особливо ці тенденції відчутні в телевізійному мистецтві, чільне місце в якому належить видовищно-розважальним програмам.

Функціонування українського телебачення перших років державної незалежності позначилося постановчою одноманітністю: трансляцією фольклорних концертів, пісень та обрядів, радянських телесеріалів, обмежувалося демонстрацією кінофільмів, репрезентацією театральних вистав. У процесі ускладнення й урізноманітнення форм телепередач, культурної еволюції

від інформаційних програм до показу шаблонних телефільмів, телеспектаклів і телеоглядів, тематичних дискусійних телезустрічей, телевізійних ігор в Україні поступово відбувається удосконалення телебачення як особливого виду мистецтва.

5. Феномен телевізійної розважальної програми правомірно кваліфікувати як різновид масової культури, структурованої за змістовними, композиційними й художньо-естетичними якостями, а також жанрово-тематичним розмаїттям. Вона внутрішньо споріднена з поняттям масової комунікації, масового суспільства, технізації свідомості, індустрії розваг тощо. Жанровий формат телевізійних видовищних програм є насиченим, синтетичним, концептує різноманітні засоби адекватії і трансформації інформаційного змісту, а тому співзвучний поетиці сучасної культури постмодерну. Жанровими форматами розважальних програм на телебаченні є: ток-шоу, реаліті-шоу, шоу-театр, музично-розважальне шоу, шоу-гра, документально-розважальне шоу, кулінарні шоу, замітка, відеосюжет, інтерв'ю, репортаж, коментар, дискусія, мініатюра, інтермедія, номер, кліп, різні типи ведення програми, телевізійні заставки. Серед розважальної продукції, яка сприймається як нормативний жанровий формат сучасного телебачення, – серійні передачі, серіали, які, відрізняючись від театру і кіно, здатні водночас систематично збирати одну і ту саму масову аудиторію. Телевізійні розважальні програми використовують експресивно-динамічну форму, ефектну подачу матеріалу, яскраві образотворчі прийоми, синтетичність, ігрове начало та містять елементи різних жанрів: драматичні сценки, скетчі, музичні номери, вікторини, мультиплікацію (аніме) тощо. Така поліжанровість є їх головною видовою ознакою – чим більше компонентів містить програма, тим вона видовищніша, цікавіша і привабливіша.

6. Сектор розважальних програм на українському телебаченні нині визначається передусім популярністю таких жанрових форматів, як ток-шоу та близьке до нього реаліті-шоу – штучно створений мікропростір, в якому яскраво простежується колективне відчуття дійсності, на основі якого формуються моделі взаємовідносин, норм та мотивів поведінки. Учасники новітніх реаліті-шоу, знаходячись під впливом телевізійної реальності, починають некритично застосовувати телеігрові моделі поведінки у повсякденному житті. Це підвищує їх роль у культурно-мистецькому процесі й загалом у суспільному житті.

7. Середовищем життєдіяльності, яке впливає на образне мислення, інтелектуальний потенціал видовищно-розважальних видів мистецтва, стають технологічні інновації, що володіють величезним потенціалом, який може бути використаний для ефективного управління поведінкою людей та

ціннісно-орієнтовного впливу на їхню свідомість. Вимога бути в курсі найновіших віянь та підходів у світовій практиці щодо сценічних конструкцій, нових матеріалів оформлення сцени, світлових рішень, стилістики телевізійних зйомок висуває перед українськими телеінженерами потребу активно вивчати закордонний досвід створення телевізійного розважального продукту.

Загалом сучасна якісна невизначеність української телевізійної мережі характерна для її тимчасового кризового стану. Оскільки основну частку телевізійних програм займають розважальні програми, то керівникам каналів слід звернути увагу на продукування якісного ідеологічно спрямованого та відповідного українській ментальності українського телевізійного продукту. Довершене за змістом і формами вітчизняне телевізійне екранне видовище спроможне стати потужним засобом патріотичного виховання і формування високого рівня національної свідомості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Набокова Г. В. Жанрові формати розважальної телевізійної культури // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2013. Вип. 31. С. 154–160.

2. Набокова Г. В. Категорії дослідження телевізійної видовищно-розважальної культури // Культура України. 2013. Вип. 41. С. 182–189.

3. Набокова Г. В. Основні етапи становлення розважального телевізійного мистецтва в Україні // Культура і сучасність. 2018. Вип. 1. С. 300–305.

4. Набокова Г. В. Розважальне телебачення: історіографія проблеми // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2013. № 4. С. 190–195.

5. Набокова Г. В. Розважальні програми на українському телебаченні як ігрові соціальні практики // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2013. Вип. 19, т. 1. С. 72–77.

6. Набокова Г. В. Феномен видовощності у телевізійній культурі // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2011. Вип. 17, т. 2. С. 204–208.

7. Nabokova H. The nature and the expressional characteristics of spectacular in entertainment (Природа видовищності та особливості її вираження) // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 3. С. 214–219.

Статті у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз

8. Nabokova H. Entertaining television in the forming of the spiritual culture of the Ukrainian Youth (Роль розважального телебачення у формуванні духовної культури української молоді) // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2017. № 4. С. 266–269.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Набокова Г. В. Телебачення в системі дозвіллєвих інтересів молоді // Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції : матеріали Всеукр. наук.-теор. конф., Київ, 22 груд. 2010 р. Київ, 2010. С. 175–176.

10. Набокова Г. В. Розважальність докатегоріального визначення // Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі : матеріали II Всеукр. наук.-творчої конф., Київ, 19 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 85–88.

11. Набокова Г. В. Телегра як інтерактивна форма телевізійно-комунікативного процессу // Гуманітарні студії НАКККіМ – 2017: матеріали Міжнар. наук.-теор. конф., Київ, 23 листоп. 2017 р. Київ, 2017. С. 191–194.

12. Набокова Г. В. Використання технологій розважального телебачення: кадр, ракурс, монтаж (Using the technology of entertainment television: frame, angle, montage) // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 23–24 листоп. 2017 р. Харків, 2017. С. 19–21.

АНОТАЦІЯ

Набокова Г. В. Розважальні програми українського телебачення у контексті сучасної видовищної культури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства зі спеціальності 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню змістовно-художніх особливостей розважальних передач на українському телебаченні, які відіграють істотну роль у сучасній поліфункціональній медіакультурі та телевізійному мистецтві. Телебачення охарактеризовано як видовищний засіб масової комунікації, який синтезує жанрові особливості кіно, театру, естради, літератури, музики та володіє практично безмежною аудіо- та відео-інформативністю, фактографічністю й наближеністю до натури, що в умовах зрушення ціннісних орієнтацій зі сфери праці у сферу масового споживання розваг відкриває

широкі можливості для відбору й інтерпретації дійсності та впливу на ціннісно-світоглядні диспозиції глядача.

Виявлено сутність розважальності й видовищності в культурі як образно-символічне вираження соціокультурних складників духовного життя суспільства, зумовлену, з одного боку, домінуванням ментально-світоглядних архетипів, а з іншого – зміщенням вектору життєво необхідних потреб сучасної людини у бік споживання розваг.

Проаналізовано основні етапи формування і характерні особливості телевізійного мистецтва в Україні та розкрито змістовно-художні особливості розважальних програм на українському телебаченні, які полягають у використанні сучасних технологій, яскравих образотворчих прийомів, експресивно-динамічній формі подачі матеріалу тощо.

Ключові слова: видовищна культура, телевізійне мистецтво, розважальні передачі, видовище, шоу, розважальність, розвага, змістовно-художні особливості, українське телебачення.

АННОТАЦИЯ

Набокова Г. В. Развлекательные программы украинского телевидения в контексте современной зрелищной культуры. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 «Теория и история культуры». – Киевский национальный университет культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию содержательно-художественных особенностей развлекательных передач на украинском телевидении, играющих существенную роль в современной полифункциональной медиакультуре и телевизионном искусстве. Телевидение охарактеризовано как зрелищное средство массовой коммуникации, синтезирующее жанровые особенности кино, театра, эстрады, литературы, музыки, и обладающее практически безграничной аудио- и видео-информативностью, фактографичностью и приближенностью к натуре, что в условиях сдвига ценностных ориентаций из сферы труда в сферу массового потребления развлечений открывает широкие возможности для отбора и интерпретации действительности и воздействия на ценностно-мировоззренческие диспозиции зрителя.

Выявлена сущность развлекательности и зрелищности в культуре как образно-символическое выражение социокультурных составляющих духовной жизни общества, обусловленную, с одной стороны, доминированием ментально-мировоззренческих архетипов, а с другой – смещением вектора

жизненно необходимых потребностей современного человека в сторону потребления развлечений.

Проанализированы основные этапы формирования и характерные особенности телевизионного искусства в Украине и раскрыто содержательно-художественные особенности развлекательных программ на украинском телевидении, которые заключаются в использовании современных технологий, ярких изобразительных приемов, экспрессивно-динамичной форме подачи материала и т. п.

Ключевые слова: зрелищная культура, телевизионное искусство, развлекательные передачи, зрелище, шоу, развлекательность, развлечение, содержательно-художественные особенности, украинское телевидение.

SUMMARY

Nabokova G. V. **Informative and artistic peculiarities of superficial programmes of Ukrainian television in the context of modern entertainment culture.** – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Art Criticism in speciality 26.00.01 "Theory and History of Culture". – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2018.

In this thesis, in the context of modern entertainment culture, informative and artistic peculiarities of superficial programmes on Ukrainian television, which play an important role in contemporary polyfunctional media culture and television art, including Ukrainian, are investigated. The study of superficial televisional programmes in the general context of entertainment culture will contribute to deepening of the ideas about nature, social and cultural essence, significance, functional peculiarities and prospects of entertainment and superficial media culture development in Ukraine.

The methodology of the study is based on the interdisciplinary and inclusive combination of general scientific methods and research tools, integrated from art (for the analysis of informative and artistic peculiarities of superficial programmes on Ukrainian television) and culturological (for the characterization of entertainment culture and art as characteristic features of modern society) approaches. Methods of analysis and synthesis were used to obtain and summarize data on art, culturological, historical, philosophical, sociological literature; functional approach – to find out the influence of superficial television on the characteristics formation of the entertainment culture; historical and chronological – to characterize the main stages, historical and cultural background of television culture formation in Ukraine.

Superficial television in the context of artistic and culturological knowledge attracts the attention of researchers in various scientific fields – cultural scientists, art

critics, philosophers, psychologists, theorists and practitioners of modern mass media. The works of Ukrainian and foreign art critics and cultural experts place the theoretical basis of the thesis. Entertainment was studied as a polyfunctional phenomenon by V. Babych, V. Darkevych, N. Zorka, Y. Ratner, K. Stanislavska, T. Cherednychenko, A. Shamina a. o. The segment of superficial television in different aspects of development and social functions of television is reflected in the studies of B. Ananiev, M. Danylevskyi, O. Zyrin, Y. Makarov a. o.

The lack of systematic attention of scholars to the investigated problem highlights the need for its proper understanding at the theoretical level, which led to the cultural and art study of entertainment and superficial programmes on Ukrainian television as a performance channel of mass communication.

In accordance with the purpose, tasks, object and subject of this research, the structure of the thesis is logically constructed. The work consists of the introduction, the main part, conclusions, references. The main part has three sections, which, in content, correspond to the theoretical, historical and practical levels.

The thesis investigates the main peculiarities of entertainment in modern culture and states, that cultural imitation as a characteristic feature of time cyclicity definitely influenced the appearance of an original spectacle act. The latest technical inventions stimulate the development of an entertainment culture, which gradually alienates from reality and acquires the quality of a closed independent constancy, prone to creating a special reality with its own laws of existence.

The main stages of television art formation in Ukraine and its characteristic features are also analyzed, which made it possible to comprehend the complex and contradictory process of domestic entertainment television formation, to specify the subject of the study – superficial programmes of Ukrainian television – and the corresponding cultural and historical conditions, in which they should be studied.In this thesis the tendencies of television technologies development are investigated; they are characterized by interactive orientation, promote the birth and development of new genres of television programmes, are based on the dialogue of participants, involvement of viewers and listeners into discussion. The use of technical means for the setting of mass performances has been known since ancient times. Television depends on concomitant technology as a set of technical methods, figurative and expressive means, with the help of which the programme idea is implemented.

Key words: entertainment culture, television art, entertainment, show, distraction, amusement, superficial programmes, informative and artistic peculiarities, Ukrainian television.

Підп. до друку 26.11.2018 р. Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 0,9. Зам. 283. Наклад 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011